రాజసాక్షి

సి.యస్.రావు

ధవళేశ్వరం ఆనకట్ట నుంచి కాకినాడకు పోయే కాలవకు ఓ గట్టు సిమెంటురోడ్డు, మరో గట్టు ఒత్తైనాటు సిమెంటు రోడ్డుకి ఓ ఫర్లాంగు రైలుకట్ట. రైలుకట్ట వాను కొని, సిమెంటురోడ్డుకి కాస్త ఎడంగా చిన్న రైల్వేస్టేషను. స్టేషనుకి ఎదురుగా సిమెంటురోడ్డును చేరి చిన్న కాఫీ హోటలు పాక. పాకకి స్టేషనుకి మధ్యనున్న ఖాళీ స్థలాన్ని గుబురుగా విశాలంగా పెరిగిన చింత చెట్టు ఆవరించి వుంది. ఆ చింతచెట్టు నీడలో త్వరగా చీకటి పడుతుంది. ఎండ వేళ ఎందరినో ఆ చెట్టు నీడ వెయిటింగ్ రూమ్‌లా ఆదుకుంటుంది. ఎప్పుడూ ఆ నీడలో నలుగురైదుగురు కంటె వుండరు. చిన్న స్టేషనేమో, అంతకంటె ఆ స్టేషనుకి రష్షు వుండదు. ఆ చెట్టు నీడను కూర్చున్నవాళ్ళు, కాఫీహోటలు పాకలో కూర్చున్నవాళ్ళు రోడ్డున పోయే బస్సుల్ని, చిన్నకార్లని, కాలవలో నిశ్శబ్దంగా ఎదురూ వాలూ పోతూవున్న పడవల్ని, పడవలపైన ఒళ్ళు విరుచుకుని నిలచిన తెల్లని తెరచాపల్ని చూస్తూ కాలం గడిపేస్తారు.

కారుల చప్పుడు, కాలవనీటి ప్రవాహపు సంగీతం, రైళ్ళు అప్పుడప్పుడు వేసే గావు కేకలు, ఎడ్లబండిని తోలే బండివాడు ఎడ్లను అదలించే అదలింపులు—చింతచెట్టు మీద అప్పుడప్పుడు వచ్చి వాలే పిట్టల కిలకిలలు—ఇంతకంటె సందడి అక్కడెప్పుడూ అగపడదు.

కాని ఆరోజున స్టేషను ముందు గందరగోళంగా వుంది. మసక చీకట్లో చింత నీడన పెళ్ళంత హడావిడిగా వుంది.

సాయంత్రం తూర్పు నుంచి వచ్చే పాసింజరు బండిలో తూర్పు జనం దిగారు. జనం అంటే వదీ యిరవై మందికాదు. దాదాపు రెండువందలమంది ఆడా మొగ, పిల్లాముసలి అంతా ఆ చెట్టుకింద బస చేసారు. ఏ ఊరు వెలిసినట్టుందక్కడ. కొత్తరకం యాసతో వాళ్ళాడే మాటలు, పిల్లల ఏడుపులు—ఆడాళ్ళ కేకలు — ముస[illegible] వాళ్ళక్కడ ఎన్నాళ్ళ క్రితమో స్థిరపడి పోయినట్లనిపిస్తుంది.

'గుంటడ్ని రోడ్డు కొగ్గేసి చూత్తా నిల్చుండి పోనావేటి?' అని కసిరింది పోలు పిల్లి, రోడ్డువక్కనే నిలబడి కాలవ ప్రవాహాన్ని చూస్తోన్న సింహాచలాన్ని.

'ఎందుకేటేస్ గొంతుసించుకుంతన్నావ్? నాకు కళ్ళనేవా? నేను మాత్తంనేదా? ఏడబోతాడేటాడు?'

'రోసం కుంచిడు ఆలోచన సిటికెడు. యేమోటరో గుంటడికి తాకినాక నెత్తిబాదుకుంటా కూకుంటె అప్పుడు బాగుంటది' అంది విరాగ్గా పోలుపిల్లి.

కమ్ముకున్న చిక్కని చీకట్లో ఎర్రని మంటలు పొయ్యిలకింద మండుతున్నాయి. ఆ మంటల వెలుగులో పొయ్యి దగ్గర కూర్చున్న ఆడవాళ్ళ ముక్కులకి చెవులకి ఉన్న రంగుమాసిన నగలు మెరుస్తున్నాయి. నూనెకి ముఖంవాచిన వాళ్ళజుట్లు పిచిక గూళ్ళలా వున్నాయి. వాళ్ళ నల్లన కాయిదేరిన శరీరాలు ఆ యెర్రని వెలుగులో నూని పులిమిన నల్లరాళ్ళలా వున్నాయి. ఆడాళ్ళంతా వంటలు చేసుకుంటున్నారు. ఆ చుట్టుపక్కలున్న ఎండుగడ్డిని, పుల్లముక్కల్ని యేరి పొయిల్లోకి తోస్తున్నారు. వుండుండి మంటలు గుప్పున రేగుతున్నాయి. దూరానికి ఆ మంటలు దీపాల్లా కనబడుతున్నాయి.

మగాళ్ళు స్టేషను కెదురుగా వున్న రేవులో దిగి స్నానాలు చేస్తున్నారు. నిద్దర కొచ్చిన పిల్లలు యీతాకు చాపలమీద నిద్ర పోతున్నారు. ఆకలితో నిద్రపట్టని పిల్లలు కడుపుబ్బేలా ఏడుస్తున్నారు. తల్లులు చిరాకు పడుతున్నారు.

ముఠాపెద్ద అప్పన్న కాఫీహోటలు వక్కనేవున్న కిళ్ళీబడ్డీవార ముడిచిపెట్టుకుని కూర్చుని చుట్ట కాల్చుకుంటున్నాడు. మధ్యమధ్య నుడం పొగేస్తున్నాడు. (చుట్టని నిప్పువున్న వైపులోపలికి పెట్టి పొగని బయటకి వూదడం).

కాఫీహోటల్‌పాక యజమాని, నరసింహం యింక బేరాలొచ్చేలా లేవనుకుని, సామాను సర్దేస్తున్నాడు.

కాలవలో స్నానం చేసొచ్చిన కొండయ్య పైజామా చొక్కా తొడుక్కుని తలని

ళ్లతో సవరించుకుంటూ అప్పన్న దగ్గిర కొచ్చి కూర్చున్నాడు. అప్పన్న మట్టని వళ్లమధ్య నొక్కి 'మనం ఎప్పుడే కాపులు మనకాడ కెందుకొత్తార్రేటా ? నీదంతా చాదత్తంగాని' అన్నాడు.

'మనం వచ్చి నాలుగు గంటలుకూడ కాలేదు. అప్పుడే నువ్వు కంగారుపడితే ఎలా తాత ?' అన్నాడు కొండయ్య.

'పనిసేసుకుని నో పావల డబ్బులట్టుకు పోతా కొచ్చినోళ్లం మనం. ఆ కాపులు మన కాడకి నాకపోతే మన కరుసులన్నీ బొక్కేనా? వారిగంటే .మనం ఆ కాపుల్తో పోటీపడి నెగ్గేదుత్తావ్రేటా? నీ యెర్రిగాని !'

'నామీద పెత్తనం పెట్టావు. నే చెప్పి నట్టు నడవండి మీరంతా యేటాకంటె ఎక్కువ సంపాదించుకుని, మన కష్టానికి తగిన ఫలితం పుచ్చుకుని మరీ వెడతాం యిళ్లకి.'

'సరే, కానీయ్. సదువుకున్నోడవ్ నువ్వు. నీమాటెందుక్కాదనాలా ?

'నువ్వామాట మీదుండుతాత అంతే చాలు.' అన్నాడు కొండయ్య హుషారుగా

'కూళ్లుతింటాకి నెగండిక సానాపొద్దో వాది' అని పిలిచింది ముత్తాలమ్మ.

అంతా, వాళ్లు తెచ్చుకున్న అల్యూమినియం గిన్నెల్లో, అన్నాలు పెట్టుకుని తృప్తిగాతిని. గిన్నెడు గిన్నెడు ఉడుకుగంజి తాగారు. కొందరు గడ్డిపరుచుకుని, కొందరు యీతాకు చాపలు పరుచుకుని నడుములు వాల్చారు.

కొండయ్యకి మాత్రం నిద్ర పట్టలేదు, మూసేసిన కిళ్లీబడ్డీ బెంచిమీద కూర్చున్నాడు. కొండయ్య అక్కడికొచ్చిన మొత్తం జనంలో చాలామందికంటె చిన్నవాడు కాని వాళ్ళందరికంటె కాస్త చదువుకున్నవాడు. మాటకారి. తెలివైనవాడని పేరు సంపాదించుకున్నాడు వాళ్ళ జనంలో. కొండయ్య వట్టి చదువుకున్నవాడు మాత్రమే కాదు. చదువుతోబాటు ఆలోచించడంకూడ నేర్చుకున్నాడతను

అతనికి ఆలోచించడం నేర్పింది రమణయ్య మేష్టారు. ఆయన చదువుకంటె ఆలోచించడం ఎక్కువనేర్పారు కొండయ్యకి. కొండయ్యకి ఆ క్షణంలో రమణయ్యమేష్టారు గుర్తుకొచ్చారు. ఆ యన అనే మాటలు జ్ఞాపకమొచ్చాయి —

'ప్రకృతిసంపద అందరిసొత్తు. కాని కొందరు సొంతంచేసుకుని బలవంతులై, బలహీనుల్ని దోచుకుంటున్నారు. అది అప డానికి బలహీనులు అందర్నీ పుంజుకుని, తిరగబడి, ఆ సంపదల్ని యిన్నాళ్లిబట్టీ పేడ తులుగా బతుకుతున్న జనానికి పంచియివ్వాలి అలా చాలాదేశాల్లో జరిగింది. అలాంటి దేశాలు బాగున్నాయిప్పుడు.' అంటూ ఏవేవో కొత్త కొత్త విషయాలు చెపుతూండేవాడు రమణయ్య మేష్టారు.

కాని కొన్నాళ్లకి రమణయ్య మేష్టారు జనంమధ్య, స్కూల్లోను కనుపించడం మానేసారు. అడవుల్లోను కొండల్లోను తిరుగుతున్నారని చెప్పుకుంటున్నారు జనం.

'యిప్పుడు రమణయ్య మేష్టారు తల యిరవైవేల రూపాయల ఖరీదని వార్తాపత్రికలు ప్రకటించాయి. అంత తెలివైన తలకి అమాత్రం కిమ్మత్తు లేకపోతే ఎలా?' అనుకున్నాడు కొండయ్య.

'రమణయ్య మేష్టారు ఎక్కడ ఎలా వున్నా, నా గుండెల్లో ఎప్పుడూ వుంటాడు' అనుకున్నాడు కొండయ్య.

ఇంతలో రోడ్డువెంట ఎవరో యిద్దరు మాట్లాడుకుంటూ నడుస్తున్నారు.

వాళ్లలో ఒకడు, స్టేషనుముందు చింత చెట్టుకింద చీకట్లో మోదుల్లా పడున్న జనాన్నిచూసి, 'కోతలజనం వచ్చినట్టున్నారోయ్. ఈ సారి యేటాకంటె పదిరోజులాలశ్యంగా వచ్చారీళ్ళు గింజ రాలిపోతుంగని పెద్దకాపులు నాల్రోజులుబట్టీ గుంపుచింపు లడిపోతున్నారు' అన్నాడు పక్కవాడితో.

'వచ్చినోళ్లు ఎకాఎకిని వూళ్లో కెళ్లక, 'టేసనుకాడ మకాంవేసారేటి కత?' అన్నాడు రెండో ఆసామీ.

'రైలు దిగేటప్పటికి సందాలడి పోనాదేమో.'

'ఈ ళ్లొత్తే మనకూలి డౌనైపొద్దెహె. రేపటినుంచి మనకింక నాలుగు రూపాయల రేటుండదు. మూడో మూడున్నరో అయి పోద్ది.'

'ఆ మాటా నిజమే మరి. మందెక్కువైతె మజ్జిగ పల్చబడతాది మరి '

'అట్టా అంటావుకాని, యీ పని రద్దీ రోజుల్లో కూలో డెక్కడ దొరుకుతున్నాడ? యీతల వరిసేల కోతలు, ఆతల పెరుకు నుట్టుడు.'

[illegible] కొండయ్య ముందు నుంచి రోడ్డునే నడిచి పోయారు.

'అయితే యిప్పుడిక్కడ కూలి రోజుకి నాలుగు రూపాయలన్న మాట' అనుకున్నాడు కొండయ్య.

'ఏమైనా యీసారి నాలుగు రూపాయల కంటె ఎక్కువ కూలే పుచ్చుకోవాలి పెద్దకాపుల దగ్గర నుంచి' అని నిశ్చయించుకున్నాడు కొండయ్య.

బడ్డీ దిగి, వాళ్ల జనంతోబాటు తో యీతాకు చాప పరుచుకుని, నడుం వాల్చాడు. నల్లని ఆకాశం మీద నక్షత్రాలు పేదవాడి ఆశల్లా మిణుకుమిణుకు మెరుస్తున్నాయి. కొండయ్య పక్కనే వాళ్ల ముఠా పెద్ద అప్పన్న అది మరిచి నిద్ర పోతున్నాడు.

అప్పన్నని చూసేసరికి అతను గూడెంలో అంటూండే మాటలు గుర్తుకొచ్చాయి కొండయ్యకి—

'ఆనకట్ట కట్టేటప్పుడు మనోళ్లంతా ఆడకెళ్లి పనిసేసారంట. అడున్న జనం సాలక దొరోళ్లు మన జనాన్ని కూడ పిలిసి పని పూరితి సేయించుకున్నారంట. కాని ఫలితం ఆళ్లకి, కట్టం మన జనానికి మిగిలి పోనాది. ఆ పని జరుగుతా వున్న రోజుల్లో ఆడ నుంచి నీరు మనకాడ దాకా పత్తాదని సెప్పేవోరంట దొరోళ్లు. కాని రానేదు. ఆనకట్ట పూరితయినకాడ నుంచి ఆడున్న జనానికి బంగారం పండుతున్నాదనుకో' అంటూండేవాడు అప్పన్న.

'కష్టపడి పనిచేసింది ఎక్కడ జనమో ! కాని అనుభవిస్తోన్నదీ, బాగుపడింది ఏ కొద్ది మందో? ఎక్కడివాళ్లో . . పండలమంది రక్తం కొద్దిమందికి పన్నీరు. ఆలోచిస్తే అంతా గుండె మంటగానే వుంటుంది రమణయ్య మాష్టారు చెప్పినట్టు' అనుకున్నాడు కొండయ్య.

తెల్లవారింది. స్టేషనుముందు మళ్లా కలకలం ప్రారంభమయింది. రోడ్డున నడుస్తోన్న రైతాంగానికి ముఖాలు విచ్చాయి. రెండుబారల పొద్దెక్కినా ఆజనం అక్కడే వున్నారు. మళ్లీ మధ్యాహ్నం వంటకి ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నాయి.

కాలవ అవతలవున్న రైతాంగానికి ఆ జనం వచ్చినట్టువున్నదింది. కామ

ముఖాలు పాలిపోతయ్యాయి. అప్పటిదాకా, పండిన పంటంతా రాలిపోతోందని, దీపావళికి ముసురడితే పంటంతా తడిసి పాడైపోతుందని, ఏటా యీపాటికి వచ్చే ముఠా జనం యింకా ఎందుకురాలేదా అని, పెద్ద రైతులంతా తల్లడిల్లి పోతున్నారు.

ఊళ్ళో కూలీలఎద్దడి మరీ ఎక్కువగా వుంది. చెరుకుచుట్టు, కోతలు వొకేసారి వస్తాయి యేటా. తూర్పునుంచి ముఠా వాళ్ళ వస్తేతప్ప, కోతలు లొంగవు.

పొద్దు పడమటికి తిరుగుముఖం పట్టినా, ముఠాజనం వూళ్ళోకి రాకపోవడంతో— సావరం పెత్తందారు నరసయ్య, పాలెం పెత్తందారు సూరన్న, గండిపాడు పెత్తందారు నారాయుడు ఎవళ్ళంతటవాళ్ళ స్టేషనుకి బయలుదేరారు. నరసయ్య, సూరన్న, నారాయుడు కాలవదాటుతూ బల్లకట్టుమీద కలుసుకున్నారు.

మూడువూళ్ళూ పక్కపక్కనే. ముగ్గురు పెత్తందార్లూ ఆ ముఠా జనంకోసమే. ముగ్గురూ మూడేసివందల యకరాల వూడుపు చేలున్నవాళ్ళే.

స్టేషనుదగ్గర కెళ్ళారు ముగ్గురు పెత్తందార్లూ.

'యేరా అప్పన్నా! ఓసనుకాడ యిడిది దిగారేటి పెళ్ళోరులాగ? వూళ్ళోకి రాదలుసు కోలేదిరా?' అన్నాడు గండిపాడు పెత్తందారు నారాయుడు.

'బొట్టెట్టి పిలుసుకెల్లాలేమో మనవ్?' అన్నాడు పాలెం పెత్తందారు సూరన్న నవ్వుతూ.

'అబ్బే! అదేం కాదండా...?అని అప్పన్న యేదో చెప్పబోతూవుండగా కొండయ్య మాట కడ్డొచ్చి, 'ఎవరికికూలీలు అవుసరముంటే వాళ్ళే యిక్కడ్నించి పిలుచుకెడతారు గదా అని యిక్కడే ఆగిపోయామండి' అన్నాడు.

'ఈడెవర్రా అప్పన్నా?' అన్నాడు సావరం పెత్తందారు నరసయ్య కొండయ్యని చూస్తూ, చుట్టని పళ్ళమధ్య నొక్కిపట్టి.

'నామనవడండి'

'అసలీడు మీవోడులా లేడేట్రా? ఈడి వూసులు, వాలకం సూత్తాంటే, మాస్టైదులా వున్నాడు' అన్నాడు నరసయ్య నృతో.

కొండయ్యకి వళ్ళు మండుతోంది.

రాజనీతి

అప్పన్నకి పదేకరాల కొండ్రుంది గూడెంలో. అక్కడ అతన్ని అంతా గౌరవిస్తారు. యిక్కడికి కూలికి రావడంతో—'వాడు—వీడు' అని సంబోధిస్తున్నారు వీళ్ళు.

'కష్టపడి పనిచేసేవాడ్ని చూస్తే, పని చెయ్యనివాడికి ఎందుకో యింత చులకన?' అనిపించింది కొండయ్యకి.

'ఊం లెగండి లెగండి బేగాపోదాం. పొద్దాలిపోతం దప్పుడే బేగా మొదలెడితే పదిసెక్కలేనా కోతలొంగుద్ది.' అని తొందర చేసాడు నారాయుడు.

'లెంగడి లెంగండ్రా కుండమండా పరుదుకోండి.' అంటూ వంతపాడాడు నరసయ్య.

'వెళ్ళేముందు రోజు కూలి ఎంతో మాట్లాడుకుని వెళ్లడం మంచిదండి' అన్నాడు కొండయ్య ఎంతో నిబ్బరంగా.

'నరసయ్య కళ్ళెర్రచేసి, కొండయ్యని చూస్తూ 'యెవర్రా అప్పన్నా యీడు'' అన్నాడు నాతో బేరమాడేవాడువీడా అన్న చులకనభావాన్ని వ్యక్తంచేస్తూ.

'నామనవడే నండి యిన్నాల్లు బత్తీలో సదువుకుంతన్నాడండి' అన్నాడు అన్నెం పున్నెం ఎరగని అప్పన్న మనవడ్నిచూసి మురిసిపోతూ.

'తెలుత్తానేవుంది వాలకం.' అన్నాడు నారాయుడు వెటకారంగా.

'నీ కెందుకురా ఆ గొడవలన్నీ? పెద్దోడు అప్పన్నెరగడేటి, యేటా వత్తన్నావోడు? అన్నాడు సూరన్న.

'ఈ పాలునుంచి ముటా పెత్తనవంతా ఆడిదేనండి. ఆడిమాటమీద పడునుకోవలిసి నోళ్ళవేనండి మేవంతా' అన్నాడు అప్పన్న.

'అదా సంగతి!—అల్లాసెప్పు' అన్నాడు సూరన్న.

'కూలిదేవుందరా! మామోలే, యేటాలాగే మొగోడికి మూడు రూపాయిలు, ఆడదానికి రెండున్నర.' అన్నాడు నారాయుడు మీసాలు సవరించుకుంటూ.

'ఆ లెక్కని రాలేవండి' అన్నాడు కొండయ్య కుండబద్దలు కొట్టినట్టు.

'ఏ లెక్కనైతే వత్తారేటి?'

'ఆడా మొగా తేడాలేకుండా, యిద్దరికీ సమానంగా, మనిషికి నాలుగు రూపాయిలెక్కని యివ్వండి.'

'యేంట్రోయ్! మమ్మల్ని దోసుకెళ్ళి ఆడ మేడలు కడదామనేటి?' అన్నాడు నారాయుడు పుల్ల విరిచినట్టు.

'అలా ఎందుకనుకుంటారు? మేం పడిన కష్టానికి మీరిచ్చే సబవైనకూలని ఎందుకనుకోకూడదు?'

'ఊళ్ళోనే అంత రేటులేదు.'

'ఊళ్ళో ఎంత రేటుందంటారు?'

'గాడిద గుడ్డంత. నీకెందుకేటిహే మా వూరి గొడవలు? మవ్వన్న రేటివ్వా కే యింకేవన్నా దిగుతావా?'

'దిగితే మా క్కిట్టదండి'

'కిట్టక పీ కట్టుకుంటాదా?'

'ఎక్కువిస్తే మీపీకట్టుకుంటుందా ?'

అందా మనంత కోపం వచ్చింది కొండయ్యకి. కాని నిలదొక్కు కున్నాడు.

'అసలు ఈరేటు నీరేటా? యింకెక్కడేనా వుందా?' అన్నాడు నరసయ్య మధ్యలో కలిపించుకుంటూ.

'యిక్క డిప్పుడున్నరేటు మనిషికి నాలుగే కదండి. దూరంనుంచి వచ్చినా, అదేరేటు మాకూ యిమ్మని అడుగుతున్నాను.'

'అన్నీ వాకబుసేత్తాకే యిక్కడ మకాం వేసారన్న మాట. పాతకూలికి వత్తారో, రారో తేల్చి సెప్పెయండ్రా.' అన్నాడు నారాయుడు చివరిమాటగా.

'అంతకి తక్కువైతే మాక్కిట్టదండి' అన్నాడు కొండయ్య మరో మాట లేదన్నట్టు.

'సరే అయితేను. అంత కూలివ్వటాకి మాకూ కుదరదు. నడండో పోదాం. దీలా మానకి కాకపోతే కారితీక పున్నానికొతియ్ కోతలు. అట్టే వుండిపోవులే. పదండి పోదాం' అంటూ నోట్లో నానివున్న చుట్టని నేలకేసి కసిగా కొట్టి, నారాయుడు దారితీసాడు. అతని వెనకే, నరసయ్య, సూరన్న కొండయ్యని కసిగా చూసి అనుసరించారు.

కాలవదాటగానే నారాయుడు వూరు తగుల్తుంది. నారాయుడు యింట్లో ముగ్గురు కామందులు మంతనాలు మొదలెట్టారు. నారాయుడు తారాజువ్వలా లేచిపోతున్నాడు.

'కూలిపని కొచ్చిన వెదవలు కూలోళ్ళలా గుండాలి. మనతో కూలి బేరమాడతారా! ఆ కుర్ర వెదవ నా ఆరిపోయిన సుట్టంత లేదు—నాకే ఎదురు సమాధానం సెబు

10—[illegible]

[illegible] వనుకున్నాను. [illegible] రోడ్డయి పోయింది.' అని ఎగిరిపడుతున్నాడు నారాయుడు అరుగు మీద కూర్చుని.

అతనికి అటూ ఇటూ సూరన్న, నరసయ్య కూర్చుని, 'యిప్పుడెలాగంటా వయ్యా? ఆతల పంటంతా రాలిపోతం దాయె' అన్నారు.

'పోతే పోనియ్యండో, యీ యేటికి పండలేదనుకుంటాం. గాదిలో వున్న గింజలు యింకా అయిదేళ్ళదాకా సరిపోతాయ్ మనకి. మరేం దండుగలేదు.' అన్నాడు నారాయుడు.

'అదేంమాట నాన్నా? కూలీ జనంతో వచ్చిన మాట పట్టింపు కోసం పండిన పంటంతా పాడుచేసుకుంటామా? ఏదో దారి ఆలోచించి పని జరుపుకోవాలిగాని...' అన్నాడు నారాయుడు కొడుకు కృష్ణమూర్తి లోపల్నించి వచ్చి.

'బాగా నదువుకున్నోడివి. నువ్వే యేదో ఉపాయం ఆలోచించు అల్లుడూ.' అన్నాడు సూరన్న.

'అసలు వాళ్ళేమన్నారు?'

'ఆడామగా తేడాలేకుండా అందరికీ నాలుగు రూపాయిల రేటుని యిమ్మన్నారు. ఎవడో కుర్రోడిది పెత్తనవంట యీయేడు. [illegible]నదు లేడాడు' అన్నాడు సూరన్న.

'మనకవసరమున్నప్పుడు తప్పుతుందామరి, మనకి అవుసరం వుంది కనుక అడిగింది యిచ్చి పని చేయించుకోవాలి మరి' అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

'వాకవసరం లేదు. నా సేను యీయేడు కోయించను' అన్నాడు నారాయుడు మొండిగా.

'అదేవన్న మాటయ్యా? నాలుగ్గైదెక రాలున్నోళ్ళంతా పంటొబ్బిడి సేసుకుని, యింట్లో పోసుకుని మప్పితంగ కూకున్నారు. రెండేసొందలు, మూడేసొందలు యకరాలున్నోళ్ళం మనం. మన యనకాలే నడుద్దామని కూకున్నారు యాభై [illegible]రవై యకరాలున్నోళ్ళు. మన కుర్రోళ్ళ బట్టునలిగ [illegible]రు—మనం నడుం వంచలేం. నువ్వు కొత్తావా? సేకోత్తానా?— సూడల్లుడూ! [illegible] యేదో దారి సూడాలయ్య,' అన్నాడు [illegible]రన్న అటు నారాయుడుని సముదా[illegible], యిటు కృష్ణమూర్తిని దువ్వుతూ.

[illegible] మాటాడి తీసుకొస్తానుండండి [illegible] బయులుదేరాడు 'కృష్ణమూర్తి.

'యీడూ ఆళ్ళకే సపోరుటు. నిన్ను నదివించి పాడుసేసాన్రా. అయితే ఆళ్ళ కాళ్ళ కాడ కెళ్ళి ఆళ్ళని బతివలాడి తీసుకొత్తావన్నా మాట' అన్నాడు నారాయుడు కోపంగా.

'కూలి పుచ్చుకునేటప్పుడు వాళ్ళంతా మన కాళ్ళ దగ్గరకి రారేమిటి నాన్న. సీదంతా చాదస్తంగాని' అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

'మాబాగా సెప్పావయ్యా అల్లుడు' అని కృష్ణమూర్తిని బలపరచాడు సూరన్న.

కృష్ణమూర్తి స్టేషనుదగ్గర కొచ్చాడు. పెద్దలు మాట్లాడిన మాటల్నిబట్టి సులువుగానే గుర్తుపట్టాడు కొండయ్యని కృష్ణమూర్తి.

'ఈ ముఠా పెద్దవి నువ్వేనా?' అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

'ఔనండి' అన్నాడు కొండయ్య.

'ఎంతవరకూ చదువుకున్నావ్?'

'పెద్దగా చదువుకోలేదండి.'

'మరి మీరు యింకా పనికెళ్ళలేదేం?'

'మేమడిగిన కూలి యివ్వడానికి రైతులు యిష్టపడలేదండి.'

'ఎంతడిగావ్?'

'నాలుగు'

'అవును మరి. ధరలు మండిపోతున్నాయి. రోజు గడవడమే కష్టంగా వుంది. ఆ మాత్రం కూలి లేకపోతే ఎలా బ్రతుకుతారు పాపం?'

'చదువుకున్నవారు కాబట్టి మా కోరికలో వున్న న్యాయాన్ని గ్రహించారు.'

'ముసలాళ్ళకి కాలంలో వచ్చిన మార్పులు అర్థంకావు. వాళ్ళవన్నీ పాత ఆలోచనలు, పాత ధోరణిను. నువ్వడిగిన కూలి సబబుగానే వుంది. మా చేను కోద్దురుగాని బయలుదేరండి' అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

కొండయ్యకి కృష్ణమూర్తి మాటలు ఎంతో సంతోషాన్ని కలిగించాయి. అప్పన్నతో వో మాటచెప్పి ముఠాని సామాన్లు సర్దుకోమని చెప్పాడు.

'త్వరగా బయలుదేరమను మీ వాళ్ళని' అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

'ఒక చిన్న మనవండి.'

'ఏమిటి?'

'పిల్లాజల్లాతో వచ్చాం. అరుగులమీద, చూరులవారి వుంటున్నారు యేటా మా వాళ్ళు. అసలే వర్షాకాలం. పిల్లలకి జ్వరాలు అవీ వస్తాయి. కాస్త మావాళ్ళు వుండడానికి సావిడిలాంటిదిప్పిస్తే...' అన్నాడు కొండయ్య ఎంతో వినయంగా.

'అల్లాగే, దానిదేవుంది? నీ కభ్యంతరం లేకపోతే నువ్వు నా గదిలోనే వుండొచ్చు.'

'అబ్బే! అవసరం లేదండి. మా వాళ్ళతోటే వుంటాను'అని, ముఠాని బయలుదేరతీసాడు కొండయ్య. కృష్ణమూర్తి మంచితనానికి, ఔదార్యానికి కొండయ్య మనసు మురిసిపోయింది.

* * *

కోతలు ముమ్మరంగా సాగుతున్నాయి. నారాయుడు, నరసయ్య, సూరన్నల వూళ్ళన్నీ దగ్గరదగ్గరగానే వుంటాయి. మూడు గ్రామాలలోని చేలుకోసి సాయంత్రానికి నారాయుడు వూరికి ముఠా అంతా తిరిగి వచ్చేసేది. ఈసారి వాళ్ళంతా వుండడానికి మంచి మకాం చూపించాడు కృష్ణమూర్తి. చూరులవారా, అరుగులమీద ఎవ్వరూ లేరు ఈసారి. ధాన్యంకొట్ల సావిళ్లలోను, పాకల్లోను, వసారాల్లోను, శుభ్రం చేయించిన గొడ్లశాలల్లోను ముఠావాళ్ళు వెచ్చగా పడుకుని, పగలంతా వెచ్చగా పనిచేస్తున్నారు.

పొద్దున్నే ఆ జనం పనిలోకి వెళ్లేటప్పుడు సాయంత్రం తిరిగివచ్చాక వంటలు చేసుకొనేటప్పుడు వూరంతా గందరగోళంగా వుండేది. వాళ్ళ యాస మాటలు— వాళ్ళ గొడవ అంతా, వూరుమ సందడిగా వుంచిందా పదిపదిహేను రోజులు.

ఆ పదిహేను రోజులూ యేటాలాగే చెంచయ్య కిరాణా దుకాణంలోను, గురుమూర్తి కిరాణా దుకాణంలోను ముఠావాళ్ళు కావలసిన సామగ్రిని యేరోజుకారోజు కొనుక్కునేవారు. మొదటిరోజున పప్పు, బియ్యం, మిరపకాయలు, చింతపండు — ఉప్పు మొదలైన సామగ్రి తెచ్చుకొందుకు వెళ్ళినపుడు ధరలడిగారు కొట్టుదగ్గరకెళ్ళిన ఆడాళ్ళు.

'మీకు రేటెక్కువేత్తానేటి? యేటా రేటే మామూలురేటే. కావలసిందట్టుకెళ్ళండి' అన్నారు యిద్దరు దుకాణదారులు.

ఆమాటమీదే వాళ్లావూళ్లో వున్నన్నాళ్ళు కావలసిన కిరాణా సామగ్రినంతా యేరోజుకారోజు ఆ దుకాణాలలో కొనుక్కుని వంటలు చేసుకుతిని, పని హుషారుగా పూర్తి

చేసారు ముఠాజనం.

అంత క్రితంరోజు పని పూర్తైపోయింది. ఆరోజున వాళ్ళంతా సామాను సర్దుకొని తూర్పుకు వెళ్ళిపోడానికి ప్రయాణమౌతున్నారు.

యేటా జరుగుతున్న రివాజు ప్రకారం రైతులుముఠా వాళ్ళకి యివ్వవలసిన మొత్తం లెక్కలు తేల్చుకునే సమయానికి యిద్దరు దుకాణదారులు — గురుమూర్తి చెంచయ్య వచ్చారు వాళ్ళపద్దు పుస్తకాలు పట్టుకుని.

ముఠావాళ్ళకి రావలసిన కూలి ఎంతో కృష్ణమూర్తి లెక్కచెప్పాడు కొండయ్యకి. కొండయ్యకి లెక్క సరిగ్గావున్నట్టే అనిపించింది. కృష్ణమూర్తి మంచితనాన్ని, ఆదరణని లోలోపల మెచ్చుకున్నాడు కొండయ్య.

'ఈయేడు ముఠా వాళ్ళ వాడకం ఏమాత్రం వుందయ్యా?' అన్నాడు కృష్ణమూర్తి చెంచయ్యని గురుమూర్తిని వుద్దేశించి.

వాళ్ళిద్దరూ వాళ్ళ పద్దుపుస్తకాలు తెరిచి 'యిదిగోనండి మేము కట్టిన లెక్క. మొత్తం యింత అయ్యింది' అంటూ కృష్ణమూర్తికి పద్దుపుస్తకాలం దించారు.

'ఎంతయ్యిందండి మొత్తం?' అనడిగాడు కొండయ్య.

'యిదిగో చూడు' అంటూ కృష్ణమూర్తి అయిన ఖర్చుమొత్తాన్ని కొండయ్యకి చూపించాడు.

కొండయ్య కళ్ళు బైర్లుగమ్మాయి. అంతపెద్ద మొత్తం ఖర్చవుతుందని అతని కలలోకూడ వూహించలేదు. నెమ్మదిగా కుదటపడి 'నిరుడూ యింతమందీ వచ్చారు. నిరుడెంతయ్యింది?' అన్నాడు కొండయ్య ఉబికే కోపాన్ని అణుచుకుంటూ.

'నిరుడింతెక్కడయ్యింది! దీంట్లో సగవే' అన్నాడు చెంచయ్య.

'మరీయేడు రెట్టింపెక్కువెందుకయ్యింది?'

'ధరలన్నీ డబలయి పోయాయి. యేం చేత్తాం సెప్పునాయనా?'అన్నాడు చెంచయ్య తాను నిమిత్తమాత్రుడ నన్నట్టు.

'మీకూలిలాగే ధరలూ పెరిగిపోయాయి. చెప్పానుగా, నేను రోజులు మండిపోతున్నాయని.' అన్నాడు కృష్ణమూర్తి పెద్ద జీవితానుభవంగల వ్యవహారతలా.

'ఔను అర్థమైంది' అన్నాడు కొండయ్య కృష్ణమూర్తిని ఆపాద మస్తకం అసహ్యంగా ఒక్కసారిచూసి.

'ధరలు, రోజులే కాదు మండిపోతున్నది. అడవులు, కొండలు, గుండెలుకూడ మండిపోతున్నాయి. ఎప్పుడో ఒక్కసారే భగ్గుమంటాయ్ అన్నీ' అనుకున్నాడు కొండయ్య

వాళ్ళకి రావలసిన మిగిలినసొమ్ము తీసుకున్నాడు. ముఠాఅంతా స్టేషను దగ్గరకొచ్చేసింది. స్టేషను దగ్గర చింతకింద కూర్చుని, వాళ్ళందరికి ఎవరెవరికి యెంతెంత డబ్బు రావాలో లెక్కలుచూసి పంచాడు కొండయ్య యేటా ఒక్కొక్కళ్ళకి వచ్చే కూలికంటె ఈయేడు తక్కువ వచ్చింది. అంటే మూడురూపాయిలకూల ప్పుడుకంటె నాలుగు రూపాయిల కూలప్పుడు వాళ్ళ చేతికొచ్చిన ఆదాయం తక్కువచ్చింది.

కొండయ్య చాలా బాధపడ్డాడు. వాళ్ళకి సమాధానం చెప్పడం చేతకాక తికమక పడ్డాడు.

అక్కడ వూళ్ళో—నారాయుడుయింట్లో ముగ్గురు పెద్దలూ కలుసుకుని, యిద్దరు షావుకారులకి కబురంపించారు.

చెంచయ్య, గురుమూర్తి వచ్చారు.

'ఆ తేడా యెంతయ్యా?'అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

'పదిహేనొందలండి' అన్నాడు గురుమూర్తి.

'తెచ్చారా?'

'తెచ్చామండి యిదిగో' అంటూ పదిహేనువందల రూపాయిలూ అందించాడు.

కృష్ణమూర్తి ఆ డబ్బు నందుకుని, 'యిదే మీరెక్కువిచ్చిన డబ్బు తీసుకోండి' అన్నాడు నారాయుడుతో.

నారాయుడు చిరునవ్వుతో అందుకున్నాడు.

'సదువుకున్నోడు సదువుకొన్నోడే.మనవూ వున్నాం? అన్నాడు సూరన్న కృష్ణమూర్తి ప్రయోజకత్వాన్ని అభినందిస్తూన్నట్టు.

రైలు కదిలింది. తూర్పుకి దూసుకుపోతోంది. ఇంజనుగొట్టంలోంచి వెలువడిన పొగ తూర్పునుంచి పడమరకి వేగంగా వ్యాపిస్తోంది.

'ఎన్ని చదువులు చదివినా, ఈ వ్యత్యాసం ఈదోపిడి; సజావుగా సాగిపోవల్సిందేనేమో, రమణయ్య మేష్టారు మాత్రం ఆట్టే కాలం సాగదంటారు. ఔను సాగదు. సాగనివ్వకూడదు' అనుకున్నాడు కొండయ్య చివరిమాటగా; చివరి వూహగా, చివరి నిర్ణయంగా. ●